

РЕЦЕНЗИЯ

ЗА
ДИСЕРТАЦИЯТА НА ГЕРГАНА МИТКОВА НАЙДЕНОВА

*„МУЛТИКУЛТУРНОТО ОБЩЕСТВО: ТЕОРИЯ И ПЕРСПЕКТИВИ. КОНЦЕПЦИИТЕ НА ЧАРЛС
ТЕЙЛЪР И ДЖОН РОЛС”*

към катедра „Философски и политически науки” на ЮЗУ „Неофит Рилски”

за придобиване на образователна и научна степен „доктор”
по професионално направление – 2.3 Философия, научна специалност – Социална
философия

от

проф., д-р на философските науки Нонка Богомилова
ИИОЗ –БАН

I. Структура и основни проблемно-тематични полета в дисертационния труд:

Дисертационният труд се състои от Увод, четири глави, Заключение и Списък на използваните 94 литературни източника, 71 от които на български и 23 – на английски и руски езици. Обемът на труда е 179 страници.

В **Увода** е обоснована теоретичната и социално-практическата актуалност на темата; очертани са обектът, предметът, задачите и основните тези на изследването, свързани със сравнителен анализ на концепциите на Чарлс Тейлър и Джон Ролс от гледна точка на основните понятия, ценности и перспективи на мултикултурализма. Актуалността на изследването се извежда от предизвикателствата, които глобализацията и по-конкретно миграционните процеси и бежанската криза поставят пред тези концепции.

Първа глава на труда, носеща заглавието *„Чарлс Тейлър, или комунитаристкият подход към мултикултурализма”*, състояща се от 4 параграфа, представя концептуално-понятийната оптика, чрез която канадският философ разисква проблемите на отношението към другостта и различието, центрирайки го около понятията „идентичност”, „признаване”, „самоинтерпретация”, „общност”, „религия” и др. Неговият комунитаристки подход към мултикултурализма е разгледан като концептуален и ценностен контрапункт на индивидуалистките и утилитаристките интерпретации на човека и отношенията му с другостта.

Втора глава на дисертацията – *„Джон Ролс: мултикултурализмът в перспективата на либерализма“* – в рамките на 2 параграфа представя идеите на американския философ за справедливостта като фундаментално понятие за неговото разбиране на обществото и отношенията на хората помежду им като равнопоставени по права и задължения граждани, чиито културни особености/различия са позиционирани в частната сфера.

В рамките на 4 параграфа **Трета глава** на труда *„Комуитаристкият и либералният модели на мултикултурализма: сравнителен анализ“*, представяйки основанията на критичните подходи към двата модела, разгледани в първа глава на дисертацията, анализира техните теоретични и социално-приложни достойнства и недостатъци в съпоставителен план.

Четвърта глава: *„Мултикултурализмът умря, да живее мултикултурализмът“* в рамките на два параграфа, но с множество под-параграфи разглежда различни равнища на съвременната сложна ситуация, предизвикана от активната миграция и бежанската криза, която поставя на изпитание теоретичните модели и обосноваването от тях ценности на мултикултурализма.

В **Заключението** са представени обобщаващи тези, формулирани на основата на предходния анализ.

II. Теоретични постижения и приносни аспекти на дисертационния труд

1. Самият избор и формулиране на темата, целите и задачите на дисертационния труд, свързани тясно с теориите и ценностите на мултикултурализма, са признак на интелектуалната смелост и хуманистичната настройка на дисертантката – необходими предпоставки на всяко плодотворно изследване в сферата на хуманитаристиката.

2. В своята дисертация Гергана Найденова не представя и не защитава тези теории и ценности еднозначно и декларативно, а прилага към тях един плодотворен и иновативен метод: позиционира ги в ситуация на дебат – както по отношение на фундаменталните им концепции, така и в контекста на техните социално-политически импликации.

3. Двата известни философи, теоретици на мултикултурализма – Чарлс Тейлър и Джон Ролс, чиито концепции авторката добре познава и към които прилага този метод,

са поставени в отношение на диалог, на дискусия по най-дълбинното философско питане в ядрото на техните теории: индивидуалността или общността е в основата на човешкото саморазбиране и отношение с другите, на идентичността; благо или правото е основната човешка ценност; признанието или рационалното договаряне е „процедурата“ на толерантното/справедливото съжителство; кои трансценденции са „гаранти“ за подобно съжителство – Бог, „публичният разум“, макрообществото.

4. Основните идеи, понятия и ценности на всеки един от двамата автори, чиито концепции са в центъра на изследователското внимание на авторката са представени детайлно, коректно и убедително на базата на добро познаване и анализ на основните им трудове, в които тези идеи и понятия са разгърнати и обосновани, като понятието идентичност е специално фокусирано и грижливо теоретично „дестилирано“.

5. Позитивна оценка заслужава и внимателната дистанция, която Гергана Найденова поддържа към изследваните автори и техните теории като техен презентатор и интерпретатор, разглеждайки ги не само във външната им динамика - в диалог и дискусия, но и от гледна точка на вътрешната еволюция на идеите им: това особено се отнася до представянето на концепцията на Джон Ролс.

6. Този своеобразен интерпретаторски „такт“ не свежда изследването само до неутрално-описателно изложение на идеите на двамата философи, реализирано в първите две глави, а поставя всеки един от тях не само в контекста на други тези и коментари, но и пред „съда“ на теоретичната критика от страна на редица други интерпретатори или противници на мултикултурната идея (Банър, Муър, Уолзър, Мулхал, Суифт, Макинтайър, Ециони, Макариев, Йотов и др.): този динамичен и жив виртуален дебат дисертантката „поставя“ и „режисира“ плодотворно в Трета глава на труда.

7. Ако приложим към изследването като цяло метода на драмата, може да се каже, че Четвърта глава на дисертационния труд представлява кулминация в драматичната развръзка на колизията на идеи и дебати, изложена в първите три глави: в това последно „действие“, изложените и разисквани в първите части на труда идеи и дебати са показани в техния сблъсък не с други идеи и теории, а със съвременната реалност в

контекста на активната миграция, на бежанската криза и на провокирания от тях страх от другостта.

8. Многопластовият анализ на този актуален съвременен контекст, който проблематизира смисъла и ценността на мултикултурната идея е реализиран от дисертантката на основата на добро познаване на текущите процеси и през ценностната оптика на уважението към човешкия живот и към културните различия, но съпроводено с критика на някои социални практики и очертаване на други, които да фундират социално-икономическата основа за приложение на мултикултурната идея.

9. Добро постижение в рамките на този социално-емпиричен анализ е приложеният обективен, трезв и диференциран подход към персоналните мотиви и социалните основания на различните видове миграция, от една страна, и на начина на регулирането ѝ в отделните европейски страни, реализиращо се на фона на нарастващи страхове и ксенофобия, причините за които дисертантката анализира обективно, без позоваване на медийни клишета и популистки идеологии.

10. Специално внимание заслужава нейният успешен опит да анализира социално-икономическите реалности, скрити зад религиозната/ислямската радикализация на определени мигрантски групи, без да постулира разделяща функция на религията сама по себе си: ангажирането им с неквалифициран, нископлатен и непрестижен труд; културното им гетоизиране; неравнопоставеното им положение в рамките на макрообществото, провокиращо у тях недоволство и агресия.

11. В този социално-емпиричен анализ, реализиран и от гледна точка на макрообществото, също може да бъде открито вече поменатото постижение на дисертантката – да подхожда към проблема от различни гледни точки, да не се отъждествява с една позиция или парциален субект: анализът на причините за ксенофобските настроения срещу мигрантите и бежанците тя свързва също предимно със социално-икономически фактори, продуциращи неблагоприятния за мултикултурната идея психологически фон на страха, на словесната агресия и на заплашената свобода на словото.

12. Анализът, реализиран в Четвърта глава на дисертацията, освен своеобразна социално-практическа ревизия на абстрактните теоретични и ценностни постулати, разисквани в Първа и Втора глава в лицето на концепциите на двамата известни философи, оригинално е осмислен от авторката като търсене на нови форми и хоризонти на мултикултурната идея, съобразени с описаните предизвикателства и колизии на съвременността: напр. делиберативната демокрация на Хабермас, анализирана детайлно у нас от П.Макариев и др.

13. Обединени в едно цяло, тези три пласта на изследването – концептуално-теоретичен, критичен и социално-прагматичен – се взаимнообосновават, взаимокритикуват и взаимоусилват, създавайки цялостност и интензивност на теоретичния облик и на хуманистичното послание на текста; за това допринася и неговият ясен и четивен език и стил.

III. Коментари, препоръки и критични бележки

Многопластовият характер на труда, сложните и разнолики задачи, които си поставя, съчетаването на философско-исторически с културологичен, социологически, политологичен метод и анализ неизбежно създават основания, освен за силно позитивни оценки, също и за препоръки и критични коментари. Сред тях бих открила следните:

1. Трудът би спечелил откъм концептуална динамика и същевременно монолитност на изложението, ако критичният анализ на двата подхода, реализиран в Трета глава, беше вложен в „тъканта” на Първа и Втора глава, в които се представят тези два подхода.

2. Би било плодотворно, ако в бъдещата си работа дисертантката анализира тези два подхода от гледна точка и на методологическата ограниченост на опозицията индивид – общност, поставена в техните концептуални основи.

3. Ситуирането на идеите на мултикултурализма в контекста не само на миграцията и бежанската криза, но и към по-широкия хоризонт на други контексти (отношението макрообщество – малцинство, вътрешните конфликти на етническа и религиозна

основа към „собствените” малцинства и др.) би обогатило посланията на изследването в бъдещи разработки.

4. Анализът на ролята на религията в тези процеси, макар и реализиран адекватно в дисертацията, би могло да бъде по-детайлен и нюансиран в контекста на секуларизацията: не като вяра, морал и догматика сами по себе си, а в качеството си на инструмент на недоволството и агресията, акумулирани от едната страна, и на страха и ксенофобията – от другата (идеята на Р.Брубейкър не за перманентна интензивност, а за внезапно „кристализиране” на тези чувства и състояния в определени ситуации, би могло да е полезна за подобен анализ).

*

Авторефератът добре представя основните теми, идеи и тези в дисертацията. **Самооценката** за приносните моменти в дисертационния труд адекватно, макар и пестеливо отразява основните от тях. Дисертантката има 4 публикации по темата на дисертацията, тоест някои от основните й тези вече са апробирани и са достойни на специализираната и на по-широката аудитория, към която също са отправени някои от посланията на изследването, и по-специални тези в Четвърта глава.

Заключение: Независимо от някои препоръки и критични коментари към дисертационния труд на Гургана Найденова, на основата на откритите добри теоретични постижения и приносни моменти в разработените проблеми и формулираните тези, на проявените аналитични умения и хуманистична позиция в разискването на актуална проблематика, убедено подкрепям присъждането на Гургана Найденова на образователната и научна степен „Доктор” по професионално направление 2.3. Философия, научна специалност Социална философия. Призовавам уважаемите членове на Научното жури също да я подкрепят.

С уважение:

(проф., дфн Нонка Богомилова)

30 май 2019 г.